

Aenigmata Symposii i Varia Dalmatica

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

6. lipnja 2010.

Rukopisni zbornik latinskih tekstova koji se danas čuva u Znanstvenoj knjižnici Zadar (sig. 25290, ms. 617) u znanosti je poznat kao *Varia Dalmatica* ili — po prepisivačima, Trogiranima Petru Luciću (oko 1550 — 30. siječnja 1614.) i njegovu sinu Ivanu — *Codex Lucianus*. To je važan spomenik dalmatinske književne kulture XVI. i XVII. st. Zbornik je akefalan; prva su tri lista izgubljena (izvorna numeracija sačuvanih folija počinje brojkom 4), te kodeks za nas otvara adespota cjelina od 58 heksameterskih trostih (ff. 4r–8r). Kao i glavina kodeksa, i trostisi su zapisani rukom Petra Lucića. Dugo su vremena ostali neidentificirani. Sastavljajući negdje oko 1880. kazalo sadržaja rukopisa, zadarski svećenik don Ivan Gurato opisao ih je ovako: “Esametri — inducuntur loquentia Mineralia, Animalia etc. per sing.” Stoljeće kasnije (1980.) moderni istraživač *Varia Dalmatica*, Nikica Kolumbić, nije odmaknuo dalje.¹

Tek je 2007. Bratislav Lučin u jednom razgovoru upozorio da 58 trostih pripada kasnoantičkom ciklusu *Aenigmata Symposii* (“Simpozijeve zagonetke”). Lučinova identifikacija bila je polazište za ovo istraživanje, koje će pokazati kako je Petar Lucić sačuvao tekst jednog u modernoj Hrvatskoj malo poznatog antičkog autora. Prigodno ćemo upozoriti da je interes za enigmatiku prisutan i drugdje u *Varia Dalmatica*, mada na različite načine i u različitim kontekstima.

1 Aenigmata Symposii

Zbirka *Aenigmata Symposii* u integralnom obliku obuhvaća 100 (prema pojedinim granama predaje i 101) trostihovnih zagonetki. Latinsko je ime njihova

¹Nikica Kolumbić, “Rukopisni trogirski zbornik latinskih pjesama nastalih od kraja XV do početka XVII stoljeća”, *Mogućnosti*, br. 10–11 (1980), s. 1089–1106. Evo Kolumbićeva opisa (s. 1091–1092): “složeni sastavak bez glavnog naslova (...) nema početka, a u sačuvanom dijelu ima 58 trostihovnih strofa, a svaka strofa obrađuje poseban predmet pa ima i svoj naslov. Tako se redom nižu: (4r) Mirra, Ebur, Foenum, Molae, Farina, Vitis, Hamus, (4v) Acicula, Caliga, Clausus, Capilli, Pila, Serra, Anchora, (5r) Pons, Spongia, Tridens, Sagitta, Flagellum, Laternae, Vitreum, (5v) Speculum, Clepsydra, Puteus, οεδυλον (Oedylon), Follis, Lapis, Chalibs, (6r) Silex, Rotae, Scopa, Tintinabulum, Lagena, Conditus potus, Vinum conuersum in Acetum, (6v) Malum, Perna, Maleus, οεδυλον Strigilis. . . , Balneum Tessera, (7r) Pecunia, Mulier quae geminos parit, Miles, Luscus alios uendens, Funambulus, Vmbra, Echo, (7v) Somnus, Monumentum, Scala, Fluminei pisces, Chochlea, Rana, Talpa, (8r) Formica, Musca. (Prvi stih prvog sačuvanog trostih: De lachrymis et pro lachrimis mea colpiti (sic) origo).”

autora *Symposius* ili *Symphosius*, katkad se navodi i kao *Caelius Symphosius*. Prema jednom tumačenju to je ime *nomen signum* (nešto kao “Partijaner”) i odražava karakter pjesnikova rada. Drugo tumačenje naslov *Aenigmata symposii* interpretira naprosto kao “Zagonetke s gozbe”. Tijekom povijesti djelo je bilo pripisivano i kršćanskom ocu Celiju Firmijanu Laktanciju (oko 240 – oko 320), čije se jedno, danas izgubljeno, djelo zvalo *Symposium. Aenigmata Symposii* uključena su u tzv. *Latinsku antologiju*, odnosno u zbirku pjesama Salmasijskog kodeksa (codex Salmasianus, Par. lat. 10318).²

Kako su podaci o Simpoziju više nego oskudni, povjesničari zbirku datiraju po internim kriterijima, smještajući je pritom u širok vremenski raspon, od II–III. pa sve do V–VI st. n. e. Odabirom riječi i motiva zbirka, naime, sliči latinskim tekstovima iz Afrike doba Vandala (V–VI st), ali i tekstovima Drakoncija, Paulina iz Nole, te autora Ambrozijeva kruga.

Aenigmata Symposii snažno su utjecala na zagonetku kao književnu vrstu. Radi se, naime, o prvoj *samostalnoj zbirci* zagonetaka; dotad se one javljaju kao sastavni dijelovi drugih tekstova. Tako je kod Hesioda i Heraklita, kod Kleobula s Linda i njegove kćeri Kleobuline, u različitim grčkim dramskim djelima. Kasnije ih nalazimo kod Pakuvija, u Vergilijevim *Eklogama*, Ovidijevim *Fastima*, Petronijevoj *Trimalhionovoj gozbi* (čiji je rukopis, kao što znamo, također povezan s Trogirom), kod kasnijih autora Gelijs i Ateneja, te u Palatinskoj antologiji. Prije Simpozija samo je Klearh iz Sola (III. st. p. n. e) posvetio čitav jedan tekst zagonetkama (Περὶ γρίφων), ali on nije stigao do nas.

Simpozije i njegovo djelo bili su snažna inspiracija za niz zbirki sastavljenih tijekom VII. i VIII. st. na kristijaniziranom prostoru Britanskog otočja (*Aenigmata Bernensia* ili *Aenigmata Tullii*, *Aenigmata Aldhelma*, Bonifacija, Tatuina, Eusebija, *Aenigmata Laureshamensia*). Kršćanske je autore žanru zagonetke posebno privukao simbolički potencijal. Napetost između “prividnog” i “stvarnog” značenja (potonje se objašnjava kad znamo ili dokučimo odgonetku) približava zagonetku biblijskoj egzegezi, odnosno alegorezi — i tamo predmeti i događaji imaju “doslovno”, ali i “preneseno” značenje. Pojedine Simpozijeve zagonetke (osobito niz 48–52: Smirna, Slonovača, Sijeno, Mlinski kamenovi, Brašno) metaforama i odabirom riječi i same su bliske patrističkim alegorezama.

Unutar same zbirke, stotinu je zagonetaka organizirano prema tematskim sličnostima. Prve su zagonetke o priboru za pisanje (*Graphium*, *Harundo*, *Anulus cum gemma*), slijede predmeti iz domaćinstva (*Clavis*, *Catena*, *Tegula*), šest zagonetaka o fizikalnim i atmosferskim pojavama (*Fumus*, *Nebula*, *Pluuia*, *Glacies*, *Nix*, *Flumen et piscis*), 25 o životinjama, deset o biljkama. Potom dolazi nekoliko zagonetaka o miomirisnim i dragocjenim tvarima (*Viola kao prelaz*, *Incensum*, *Murra*, *Ebur*). Druga polovica djela (koju, od zagonetke 48, nalazimo i u *Varia Dalmatica*) počinje nizom trostiha o predmetima vezanim uz ljudski rad i tehnologiju (50–78; npr. *Faenum*, *Mola*, *Farina*, *Vitis*, *Hamus*, *Acus*, *Caliga*).

²Prvi moderni izdavač *Latinske antologije*, Alexander Riese, opredijelio se 1869. za *Symphosius* kao grafiju imena autora zbirke zagonetki, te se ovaj oblik imena uvriježio u starijoj literaturi. Manuela Bergamin, autorica najnovijeg kritičkog izdanja *Aenigmata Symposii*, zastupa, međutim, oblik *Symposius*; nju ćemo slijediti i mi.

Daljnje zagonetke, od 80 *Tintinabulum*, govore o predmetima iz ambijenta gozbe (*Lagena, Conditum, Vinum in acetum conversum, Perna*); slijede one povezane s termama (*Strigilis aenea, Balneum*) i igrama (*Tessera, Pecunia*). I kod daljnjih zagonetaka o neobičnim situacijama (*Mulier quae geminos pariebat, Miles podagricus, luscus alium vendens, Funambulus*) može se zamisliti veza s gozbom — zagonetke su zabava za uzvanike. Preko niza privida (*Vmbra, Echo, Somnus*) stiže se do posljednje zagonetke, *Monumentum*. Ona s jedne strane zatvara krug otvoren “Pisaljkom”; s druge, govoreći o riječima koje nadvladavaju smrt, ona je metatekstualan, autoreferencijalan, horacijevski komentar čitavog Simpozijeva djela.

2 Lucićeva *Aenigmata*

U kodeksu *Varia Dalmatica* prepisano je i sačuvano 58 zagonetki. To je više od polovice zbirke. Kako na stranici kodeksa redovno stane po 7 trostih, izgubljena tri početna lista mogla su na svojih 6 stranica sadržavati točno 42 zagonetke — dakle, sve koje nedostaju.

Usporedba s kritičkim izdanjem pokazuje da je na sačuvanim listovima Petar Lucić prepisao zagonetke koje Manuela Bergamin donosi pod brojevima 48–77, 79–95, 97–100, 78, 12, 18–19, 21–23.³

Lucićev se raspored, očito, razlikuje od onoga kod Bergamin. To nas vodi do očekivanog pitanja: otkud je Trogirinanin mogao prepisati *Aenigmata Symposii*?

2.1 Mogući izvori

Zamamna je pretpostavka da je Lucić prepisivao iz nekog starog rukopisa. No, mnogo je vjerojatnije da je predložak bila tiskana knjiga. Kronološki, to je lako moguće, budući da se prvo izdanje *Aenigmata Symposii* pojavilo 1533, dvadesetak godina prije Lucićeva rođenja.

Igrom slučaja, *Aenigmata* su imala čak tri međusobno neovisne *editiones principes*, priređene po različitim rukopisima, a između ova tri izdanja cjelovite zbirke pojavila su se još i dva nepotpuna, opet na temelju novih rukopisa.

Stoga naše pitanje ipak ostaje, sve da se i odnosi na knjige, a ne na rukopise. Ako je Lucić prepisivao iz knjige, iz koje je to činio?

Najprije kratak pregled *editiones principes*. Godine 1533. u Parizu je Simpozijeve zagonetke izdao francuski benediktinac Joachim Périon (Joachim Perionius, 1499–1559), pod naslovom *Symphosii ueteris poetae elegantissimi erudita iuxta ac arguta et festiua Aenigmata, nunc primum et inuenta et excusa. Accesserunt septem Graeciae sapientum sententiae, multo quam antehac emendatiores, et uersibus etiam aliquot auctiores. Parisiis apud Ludouicum Cyaneum sub duobus gallis in uia Iacobeae, 1533* (drugo, dopunjeno izdanje 1537). Périon se oslanjao na rukopis koji, prema klasifikaciji Bergamin, pripada recenziji B.

³Manuela Bergamin, *Aenigmata Symposii : la fondazione dell' enigmistica come genere poetico*, Tarnuzze (Firenze), 2005.

Ne znajući za Périona, i oslanjajući se na drugačiji rukopis (blizak recenziji D), u Rimu je 1581. svoj prvotisak objavio pjesnik, govornik, pravnik i arheolog iz Ancone Giuseppe Castiglione (Iosephus Castalio, u. 1616): *Aenigmata Symposii Poetae cum scholiis Iosephi Castalionis Anconitani. Romae apud Franciscum Zanettum MDLXXXI*. Drugo izdanje ove knjige Castiglione je objavio 1597, treće 1607.

Napokon, treća se *editio princeps* pojavila 1590, opet u Parizu. Priredio ju je pravnik i učenjak Pierre Pithou (Petrus Pithoeus, 1539–1596), djelomično prema jednom rukopisu recenzije D, djelomično bliže recenziji B, a pokazujući i da je poznao Périonovo izdanje. Pithou je Aenigmata objavio kao dio zbirke *Epigrammata et poemata uetera, quorum pleraque nunc primum ex antiquis codicibus et lapidibus alia sparsim antehac errantia, iam undecumque collecta emendatiora eduntur. Parisiis apud Nicolaum Gillium, uia S. Ioannis Lateranensis, sub trium coronarum signo*. 1590. (drugo izdanje Lyon 1596, treće Ženeva 1619).

Od nepotpunih izdanja, jedno je u Baselu 1551. objavio njemački humanist i pjesnik Joachim Camerarius stariji (1500–1574), tiskajući 17 zagonetki pjesnika po imenu “Symphorius” u udžbeniku *Elementa rhetoricae sive capita exercitationum studii puerilis et stili, ad comparandam utriusque linguae facultatem, collecta a Ioachimo Camerario, nuncque denuo cum emendatiora, tum locis aliquot auctiora, in lucem edita*. Drugo se nepotpuno izdanje (sa zagonetkama 1–26 i 28–48) pojavilo također u Baselu, 1563: *Symposii aenigmata antiquissima, una cum indicie uocabulorum in -bilis terminatorum apud Ciceronem et censuris Sidenii Apollinaris*.

Do smrti Petra Lucića (1614.) u optjecaju je, dakle, bilo najmanje pet različitih tiskanih verzija *Aenigmata Symposii*, ne računajući tu ponovljena izdanja.

2.2 Rezultati kolacije

Usporedba tekstova *Aenigmata Symposii* iz *Varia Dalmatica* s kritičkim izdanjem Manuele Bergamin pokazuje da se Lucićeva čitanja pojedinih zagonetki redovno podudaraju s Périonovima.

Poput francuskog priređivača, ni Lucić ne donosi zagonetku Berg. 96. (De VIII tollas VII et remanet VI). Još važnije, zagonetkama Berg. 72. (Tubus) i 87. (Pistillus) i Lucić i Périon daju grčki naslov ἄδουλον, pravopisno iskrivljenu riječ ἄδηλον (“nije jasno” — “non legitur”).⁴ Nadalje, i Périon, kao i Lucić, navodi proširen naslov zagonetke 87: *Strigilis quantum ex uestigiis litterarum colligi potest*.

Što se tiče ostalih tekstualnih inačica *Aenigmata Symposii* iz *Varia Dalmatica* — navedenih u dodatku ovoga rada — prema provjeri Manuele Bergamin, sve one odgovaraju inačicama Périonova izdanja, osim dviju: Berg. 68 (*Specular*) ima “uerba”, dok kod Périona stoji “membra” (tu se vjerojatno radi o Lucićevoj

⁴Ovakvo je tumačenje ἄδουλον u *Varia Dalmatica* sugerirao Darko Novaković (u usmenom priopćenju), da bi ga kasnije potvrdila Manuela Bergamin (pismo elektronske pošte od 15. listopada 2006).

zabuni); Berg. 91 (*Pecunia*) ima “sufficit” umj. “debut” kod Périona (ova je varijanta metrički i smisleno održiva).⁵

2.3 Redoslijed

Zbunjujuć je, međutim, *redoslijed* zagonetki u *Varia Dalmatica*. Koliko je moguće suditi iz sinoptičke tablice priložene kritičkom izdanju Bergamin, Lucićev (VD) redoslijed odudara od Périonova — a raspored zagonetki 31–51 i 56–58 VD čak je bliži redoslijedu Bergamin:

VD	Bergamin	Périon
1–30	48–77	48–77
31–47	79–95	80–95, 97
48–51	97–100	99, 100, 78, 96
52	78	79
53	12	34
54–55	18–19	8, 9
56–58	21–23	11, 12, 18

Ništa, naravno, nije Lucića primoravalo da zagonetke prepisuje redom. Posve je vjerojatno i da je prepisivao iz oštećene knjige, ili čak iz nekoliko sveščića oštećene knjige (spašavanje oštećenog, uostalom, jedan je od glavnih motiva za prepisivanje). Argument u prilog oštećenju predložka može biti i Lucićev niz 54–58, gdje bi se redoslijed potpuno podudarao s redoslijedom Bergamin — i gotovo potpuno s Périonovim — da kod Lucića nije ispuštena zagonetka Berg. 20, odnosno Per. 10 (to je, inače, zagonetka Testudo, “Kornjačin oklop”). Možda je taj list knjige bio oštećen tako da se samo jedan trostih nije mogao prepisati.⁶

Ipak, ne može se potpuno otkloniti ni pretpostavka da je sam Lucić prepisivao iz nekog rukopisa. Ako je bilo tako, je li taj rukopis bio sam po sebi prijepis Périonova izdanja, ili se radi o nezavisnom predstavniku iste rukopisne tradicije (Périon se, podsjetimo, oslanjao na kodeks recenzije B) — o tome možemo samo spekulirati.

3 Interes za enigmatiku u *Varia Dalmatica*

Aenigmata Symposii tekst su kojim je Petar Lucić započeo *Varia Dalmatica*. Ova nas okolnost potiče da razmišljamo o namjerama koje su prepisivača vodile, i o mijenjanju tih namjera tijekom popunjavanja kodeksa. Osnovni je impuls antikvarski, obilježen renesansno-humanističkom ljubavlju kako prema starinama,

⁵Nažalost, do završetka ovog teksta nisam uspio doći do Périonova izdanja *Aenigmata Symposii*, te se za usporedbu njegova teksta s Lucićem oslanjam — sa zahvalnošću — na već citirano pismeno priopćenje Manuele Bergamin.

⁶Ovaj bi argument bio još uvjerljiviji kad bismo znali kako su zagonetke bile rasporedene u slogu Périonova izdanja.

tako i prema umjetnosti riječi: treba sačuvati jedno drevno djelo. Doduše, budući da je početak *Varia Dalmatica* izgubljen, ne možemo jamčiti da je Lucić znao da prepisuje upravo kasnoantičkog autora, ili upravo Simpozija. Možda je naprosto želio od propasti spasiti jedan oštećen tekst. Tome u prilog govori činjenica da je Simpozije *jedini* antički autor u *Varia Dalmatica*,⁷ a da praktički odmah nakon njega kodeksu nalazimo niz tekstova koji najvjerojatnije potječu iz knjige suvremenog autora, iz zbirke *Nugae* Francuza Nicolasa Bourbona Starijeg (Nicolaus Borbonius Vandoperanus, 1503–1550; prvo izdanje *Nugae* pojavilo se 1533. — kada i Périonovo izdanje Simpozija — a drugo 1538).

Nakon opsežnih cjelina Simpozija i Bourbona, međutim, kao da dolazi do zaokreta u prepisivačkoj koncepciji. Glavnina *Varia Dalmatica* okuplja latinske pjesme lokalnih, dalmatinskih autora, i to pojedinačne, ili u manjim skupinama; više nijedan autor nema pedesetak — čak ni dvadesetak — pjesama zaredom.

No, i u drugom dijelu kodeksa nekoliko se pjesama odlikuje jednom poveznicom sa Simpozijem. Ta je poveznica enigmatika: pjesnička tvorba nije razumljiva ako je čitatelj ne “dešifrira”, ako ne pronađe pravo značenje koje se redovno razlikuje od doslovnog.

Enigmatičkih epigrama izvan Simpozijeve zbirke u *Varia Dalmatica* ima sedam: šest latinskih i jedan hrvatski. Kako neki od njih nisu bili potpuno objavljeni ni analizirani, posvetit ću njihovom opisu i tumačenju ovdje nešto više prostora.⁸

3.1 Sedam enigmatičkih epigrama

Trima su od sedam enigmatičkih epigrama naznačeni autori. Jedan je sastavio (pobliže nepoznati) Pascasio da Lezze, dok su druga dva poznati palindromski epigrami Marka Marulića. Ostala su četiri anonimna.

Evo popisa s naznakama folija kodeksa i naslova, odnosno prvih stihova epigrama.

- 32v–33r *In obitu magnifici uiri Christophori Cepii Coriolani, et Traguriensis bus triremis praefecti dignissimi Paschasius a Legge Tragurinus*
- 40r *Versus in directum stoici, in transuersum Epicurei. Marcus Marulus componebat*
- 40v *Causidicus uersibus rectis bonus, retrogradis malus*
- 54r *AVE. VALE*

⁷Ne računamo li širom kodeksa razasute “školske” mudrosne i mnemoničke stihove kakvi se još i danas redovno uvrštavaju u zbirke poput Doroghyjeva *Blaga latinskog jezika*, jedan Marcijalov epigram koji je prisvojio Jakov Gravizij (f. 86v), te falsificiran prozni privilegij Aleksandra Velikog Slavenima (f. 136r).

⁸Zanimljivo bi bilo istražiti ima li enigmatičkih tekstova u *hrvatskom* rukopisnom zborniku Petra Lucića, u *Vartlu*. Površnim pregledom nešto slično nalazimo u verbalnoj igri na f. 254v, identificiranoj samo inicijalima “S. B.” (Kolumbićev br. 81): “Zašto se svit zove? Zač smotano, svito, / Što u njemu plove, nije stanovito.” Petar Lucić, *Vartal*, prir. Nikica Kolumbić, Split, 1990, s. 462.

- 59r “Quo -s- an -guis- di -rus- tristi -de- fu -nere- stra -uit”
- 59r, na margini “Choy -ih st- -aru smayo- -ua lasu- -chi zad- -aui”
- 83v “Qui ca- pit -uxo- rem pe- -nam -ca- pit -atque do- lorem”

3.1.1 Pascasio da Lezze i Marko Marulić

Epigram Pascasija da Lezze i prvi Marulićev jesu *versus transversi* (takoder zvani i *versus quadrati*). Pascasijev epigram, posmrtnica u čast Kristofora Cipika, Koriolanova sina, smislen je tek ako se riječi stihova čitaju okomito, mada one tvore ispravne elegijske distihe samo čitane vodoravno. Ovaj je epigram dosad objavljen samo jednom, u danas teže dostupnoj publikaciji, te ću i njega ovdje citirati u cijelosti.⁹

*In obitu magnifici uiri Christophori Cepii Coriolani
et Traguriensibus triremis praefecti dignissimi
Paschasius a Legge Tragurinus. Epitaphium*

Progenies, nati, frater, cognatio, coniunx
Tristis, dilacerant, flebilis, orba, dolens
Coriolana, genas, suspiria, corde, frequenter
Luget, candidulas, semper, ubique, gemit
Mortem, pro patrio, fundit, gemebunda, maritum
Praefecti, interitu, tristia, uadit, amans.

Marulić kombinatoriku podiže na daljnju razinu virtuoznosti; njegovih pet heksametara o stoičkom i epikurovskom načinu života (LS 143 u izdanju *Sabranih djela*) imaju i versifikacijski i smisaono dva — pritom oprečna — značenja, ovisno o tome čitaju li se riječi vodoravno ili okomito.¹⁰

Drugi pak Marulićev palindromski epigram (LS 142), od šest stihova — tri elegijska distiha — o dobrom i lošem odvjetniku, predstavlja, kako i naslov тумачи, *carmen retrogradum* sa semantičkom inverzijom (značenje stihova čitanih od kraja prema početku suprotno je značenju od početka prema kraju).¹¹

⁹Usp. Giuseppe Praga, “Poesie di Pascasio da Lezze, Tranquillo Andronico e Marino Statilio in onore dei patrizi di casa Cippico”, *Archivio storico per la Dalmazia* XXII (1936), s. 283—290, osobito s. 283—284 i 288.

¹⁰Napominjemo usput da je Marulićev interes za enigmatiku vidljiv i u *Repertoriju*. Ondje, naime, postoji natuknica *Enigma / Enygma / Enigmata*, s unosima iz Plutarhovih *Izreka*, Biblije, Seneke, Platona, Plutarhovih *Životopisa*, Diogena Laercija, Sabellica, Valerija Maksima, Jeronima, Origena (Marko Marulić, *Repertorium*, Split, 1998, sv. I, s. 341—375). Marulić posebno bilježi da je zagonetka srodna parabol i “govoru u figurama” (*sermo figuratus*).

¹¹Marko Marulić, *Latinski stihovi*, priredili i preveli Bratislav Lučin i Darko Novaković, Split, 2005, s. 67 i 204—207. Za palindromske epigrame iz *Varia Dalmatica* usp. Slavko Peleh, “Marulove enigmoforme”, *Dani hvarskog kazališta XV — Marko Marulić*, Split, 1989, s. 352—364; Bratislav Lučin, “Marulićevi palindromski epigrami u svjetlu tradicije”, *Republika* 10-12 (2001), s. 262—269

3.1.2 Ave. Vale

Epigram pod naslovom "AVE. VALE" zapravo je spoj dva često citirana anonimna logogrifa. Evo teksta iz *Varia Dalmatica*.

AVE. VALE

Mitto tibi nauem prora puppique carentem
Mitto caput Veneris pariter uentremque Dianę,
Anteriora lupę uel posteriora leęę.

U zbirkama latinskih izreka i kurioziteta prvi se stih javlja odvojen od potonja dva,¹² a oni dolaze u ovakvim varijantama:

Mitto tibi caput Veneris mediumque Dianae
Latoniaeque caput, posteriora lanae.¹³

Mitto tibi caput Veneris ventremque Dianae,
Latronisque caput, posteriora cane.¹⁴

Budući da posljednji stih u verziji *Varia Dalmatica* ponešto šepa što se smisla tiče, možda se radi o nečijoj improvizaciji, ili školskoj vježbi.

3.1.3 Quos anguis dirus

Epigrami s folija 59r i 83v nisu enigmatički u strogom smislu riječi. No, mada nisu ni palindromi ni logogrifi, svakako pripadaju u one pjesničke "formalne manirizme" koji se, poput zagonetaka, virtuozno poigravaju građom poezije — riječima i, u našem slučaju, slogovima. Slično palindromu kako ga određuje npr. Lučin,¹⁵ i ovi su epigrami tekstovi predviđeni za čitanje u više smjerova. Budući da su slogovi srednjeg retka zajednički i prvome i trećemu, da bi se dobio smisljeni distih, retke valja čitati u cik-cak (u verziji koju objavljujemo dodao sam crtice slogovima koje treba povezati).

Quo- an- di- tristi fu- stra-
-s -guis -rus de -nere -uit
Ho- san- mi- Christi uul- la-

¹²U enigmatičkoj se literaturi prvi stih katkad pripisuje Ciceronu, uz naznaku da je tako završio "jedno svoje pismo". Ovaj je podatak netočan, vjerojatno potaknut rečenicom iz pisma Tironu (Ad fam. 16, 24): "Mihi prora et puppis, ut Graecorum proverbium est, fuit a me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares." Međutim, Ciceron je grčku izreku o pramcu i krmu ovdje upotrijebio u drugačijem smislu, i ne kao zagonetku. U drugoj se varijanti ovaj stih pripisuje Lodovicu Ariostu, cf. Luigi Cimarra, "Epigrafi enigmatiche tra letteratura e folklore", Biblioteca e società, periodico del Consorzio delle biblioteche di Viterbo, Vol. XX, br. 3-4, prosinac 1991, s. 28-35, osobito s. 32.

¹³Demetrio Tolosani, Alberto Rastrelli, *Enimmistica. Storia dell'enimmistica - Guida per risolvere e comporre enimmisti, sciarade, anagrammi, logogrifi, giochi geometrici, rebus, ecc. - Curiosità enimmistiche*. Milano, 1926 (2), s. 619; L. Cimarra, n. dj, s. 32

¹⁴John Wilkins, "Mercury, the secret and swift messenger", u *The Mathematical and Philosophical Works*, sv. 2, London, 1802, s. 31 (Wilkinsov je tekst prva engleska knjiga o kriptografiji, prvi put objavljena 1641).

¹⁵Lučin, n. dj, s. 263

odnosno:

Quos anguis dirus tristi de funere strauit,
Hos sanguis mirus Christi de uulnere lauit.

Drugačiju varijantu ovoga dvostih — čiji je autor vjerojatno golijardski pjesnik Hugo Primat iz Orleansa (1094?–1160) — susrećemo, od srednjega vijeka do modernog doba, širom Evrope. Zabilježen je npr. na margini folija 276r srednjovjekovnog rukopisa po imenu *Codex Gigas*.¹⁶ Evo varijante iz tog kodeksa:

Quos anguis dirus tristi mulcedine pauit
Hos sanguis mirus Christi dulcedine lauit

Istu verziju čitamo, nadalje, u “spomenaru” (*album amicorum*) Lucićeva nizozemskog suvremenika po imenu Johannes Regius (rukopis je nastao između 1560. i 1620; u Regijev album dvostih je zapisao Benjamin Massinus), a kao natpis na freski (iz 1876!) dvostih nalazimo u crkvi dominikanskog samostana u španjolskom mjestu La Guardia de Jaén.¹⁷

Ova je “slogovna igra” u *Varia Dalmatica* bila nekom kasnijem čitaocu dovoljno poticajna da na margini doda i hrvatski prepjev, koji Kolumbić ocjenjuje vrlo uspješnim;¹⁸ Slogovi, raspoređeni po istom cik-cak načelu kao kod latinskog izvornika, daju sljedeći dvostih:

Kojih starv zmajova lažući zadavi,
Tih karv Isusova perući ozdravi.

Dvostih je ujedno i jedini hrvatski tekst u *Varia Dalmatica*.

3.1.4 Qui capit uxorem

Drugi je “cik-cak” epigram također srednjovjekovnog porijekla. I njega susrećemo — s varijacijama — na raznim mjestima. U *Varia Dalmatica* izgleda i glasi ovako:

Qui -pit -rem -nam -pit -lorem
ca- uxo- pe- ca- atque do-
Qui -ret -re -na -ret -lore

odnosno:

Qui capit uxorem, poenam capit atque dolorem
Qui caret uxore, poena caret atque dolore

U Waltherovoj zbirci srednjovjekovnih izreka nalazimo ovu varijantu:

¹⁶Nastao u Češkoj između 1204. i 1230, sada u Švedskoj, kodeks se tako zove jer se radi o vjerojatno fizički najvećem sačuvanom srednjovjekovnom latinskom rukopisu.

¹⁷Igrom slučaja, upravo distih Huga Primata, kao primjer evropske tradicije *rima al mezzo* (u koju će se uklopiti hrvatski dvostruko rimovani dvanaesterac), citira i I. N. Goleniščev-Kutuzov, *Il rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI*, Milano, 1973. s. 64–65, bilj. 39.

¹⁸Kolumbić, n. dj, s. 1097.

Qui caret uxore, lite caret atque dolore.
Qui capit uxorem, capit absque quiete laborem.¹⁹

3.2 Trag trogirске tradicije?

“Cik-cak” način bilježenja podudarnih slogova mogao je Petar Lucić zapaziti ne samo u rukopisnim predlošcima, već i u trogirskoj katedrali. Tamo su se, naime, nalazila tri srednjovjekovna nadgrobna natpisa u rimovanim trinaestercima — Vilimu (u. 1242), nećaku Bele IV, bl. Ivanu Ursiniju i Mladenu III. Šubiću (u. 1348) — sva tri zapisana tako da dijele slog koji čini rimu. Evo, ilustracije radi, prvih distiha svakog natpisa:²⁰

HEU GEMMA SPLENDIDA IACET SUB HAC PE TRA
CUJUS VALOR PERIIT NUNC IN FOSSA TE
(...)

JACET SUB HAC LAPIDE NOBILIS GUGLIELM US
JACET HEROS INCLITUS OPERIT QUEM TELL
(...)

HOC SEPULCRUM VIDEAT CUNCTA GENS DEVO TA
INCLINATO CAPITE ATQUE FIDE TO
(...)

Petar je Lucić bio itekako svjestan ovih natpisa: vlastoručno ih je, naime, unio u *Varia Dalmatica* na f. 124r–125r.²¹

4 Zaključak

Na početku kodeksa *Varia Dalmatica* Petar Lucić prepisao je najmanje 58 od stotinu trostihovnih zagonetki kasnoantičke zbirke *Aenigmata Symposii*. Kolacija teksta tih zagonetki s kritičkim izdanjem pokazuje da je Lucićev predložak najslbličniji pariškome izdanju Simpozija koje je 1533. priredio francuski benediktinac Joachim Périon. Međutim, redosljed kojim su zagonetke prepisane u *Varia Dalmatica* odudara od Périonova; zasad ne možemo reći zašto je tako —

¹⁹H. Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung. Carmina medii aevi posterioris latina 2*, Göttingen 1963–67, 23916 + 23903. Napomenimo usput da je na riječi daljnje inačice ovog dvostiha Jacobus Gallus (Jakob Petelin, 1550–1591) skladao latinski madrigal *Moralia* 22.

²⁰Nadgrobnice Ivanu Ursiniju i Mladenu Šubiću još uvijek postoje. Citirano prema Rudolph Eitelberger von Eitelberg, “Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler Dalmatiens in Arbe, Zara, Traù, Spalato und Ragusa”, *Jahrbuch der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 5, Wien, 1861, s. 129–308. Trogirski su natpisi na s. 211–215.

²¹U moderno su doba tri nadgrobnice iz katedrale za Vedrala Gliga svjedočanstvo da je u srednjovjekovnom Trogiru “postojala pjesnička škola” V. Gligov predgovor u Koriolan Cipiko, *O Azijskom ratu*, Split, 1977, s. 11–12.

je li Lucić prepisivao iz oštećene knjige, iz pojedinih sveščića knjige, ili iz nekog drugog rukopisa.

Lucić počinje sastavljati svoj rukopisni zbornik vođen renesansnim interesom za latinsku poeziju općenito; tek pošto je prepisao pregršt epigrama kasnoantičkoga Simpozija i humanista Nicolasa Bourbona Starijeg, Lucić mijenja koncepciju, i počinje prikupljati latinske pjesme lokalnih, dalmatinskih autora (dopunjene tu i tamo anonimnim “blagom latinskoga jezika”). Ali još je nešto osim općenite ljubavi prema književnosti moglo zainteresirati Lucića za Simpozija: okolnost da se radi o *zagonetkama*. Isto zanimanje za enigmatiku, za pjesničke tvorbe koje pri čitanju treba dešifrirati, prepoznamo i u drugome, “lokalnom” dijelu zbornika. Pritom enigmatika za Lucića nije tek maniristička ili rekreativna igra, nije tek “nekorisna uгода”; ona je pobožna kršćanska aktivnost, prilika za primjenu i vježbanje interpretativnih strategija biblijske egzegeze. Takvo shvaćanje nije neobično. Tragove nalazimo širom srednjovjekovne i ranonovovjekovne Evrope, a sam se Lucić u važnost enigmatike za duhovni život mogao uvjeriti kako kod uglednog domaćeg autora kao što je Marko Marulić, tako i u posvećenom prostoru katedrale vlastitoga grada.

Nezaobilazan dio filološke kritike rukopisnog zbornika — identificiranje pojedinih tekstova i istraživanje na koji su način mogli dospjeti u naš rukopis — dovodi nas tako, u slučaju Simpozija, Petra Lucića i *Varia Dalmatica*, ne samo do točnijih spoznaja o čitalačkim interesima i horizontima, nego i do boljeg razumijevanja djelića intelektualne povijesti i povijesti religioznosti renesansnoga Trogira i Dalmacije.

Aenigmata Symposii iz kodeksa Varia Dalmatica

Donosimo tekst 58 Simpozijevih zagonetaka prenesenih u Lucićevu rukopisnom kodeksu. Pri uspostavi teksta slijedili smo Lucićeve grafije (npr. lachrymis, set, cochlea, fabricha), ali ne i interpunkciju.

Aparat bilježi *lectiones variantes* kodeksa Varia Dalmatica (VD) u odnosu na najnovije kritičko izdanje Manuele Bergamin (Berg.) i *editio princeps* Joachima Périona (Per.), te Pierrea Pithoua (Pith.); gdje se čitanja podudaraju i s ostalim rukopisima i izdanjima, stoji samo “codd.,” “edd.” ili “et al.”. Zainteresiranog čitatelja za daljnje informacije moramo uputiti da konzultira aparat u izdanju Bergamin.

Latinskom je izvorniku dodan i informativan prijevod, ujedno prvi prijevod Simpozijevih zagonetki na hrvatski.

(1) Mirrha

De lachrymis et pro lachrymis mea coepit origo;
ex oculis fluxi, sed nunc ex arbore nascor.
Laetus honos frondi, tristis sed imago doloris.

Smirna

Od suza i zbog suza dolazi moje porijeklo;
iz očiju tekoh, no sad se od drveta rađam.
Čast i dika listu, no tužna slika boli.

(2) Ebur

Dens ego sum magnus populis cognatus Eois.
Nunc ego per partes in corpora multa recessi
nec remanent uires, set formae gratia mansit.

Slonovača

Zub sam veliki, u rodu s narodom Istoka.
Sad se razdijelih na dijelove, u mnoga tijela;
Snage nema više, ali ostade lika krasota.

1 Mirrha: Berg. 48 Murra 3 honos frondi Per.: honor frondis Berg.
2 Ebur: Berg. 49

(3) Faenum

Herba fui quondam uiridi de gramine terrae,
sed chalybis duro mollis praecisa metallo
Molle premor propria, tecto conclusa sub alto.

Sijeno

Trava nekoć bijah od zelenog busena zemljina,
ali me gipku krutim odrezanu čelik-metalom
guši vlastita masa, u zatvoru pod visokim krovom.

(4) Molae

Ambo sumus lapides, una sumus, ambo iacemus.
Quam piger est unus, tantum non segnis it alter;
hic manet immotus, non desinit ille moueri.

Mlinski kamenovi

Obojica smo kamenje, skupa smo, ležimo skupa.
Koliko jedan je trom, toliko revan je drugi;
ovaj nepomično stoji, onaj se kreće neprestano.

(5) Farina

Inter saxa fui quae me contrita premebant,
uix tamen effugi totis collisa medullis
et nunc forma mihi minor est sed copia maior.

Brašno

Među kamenjem bijah što me tlačilo tarući,
jedva se otud izvukoh, zgnječene čitave srži,
i sad mi je oblik manji, no količina veća.

3 Faenum: Fenum Berg. 50

4 Molae: Mola Berg. 51 2 segnis it edd.: est piger Berg.

5 Farina: Berg. 52 3 minor est... maior legi non potest in VD

(6) Vitis

Nolo toro iungi, quamuis placet esse maritam;
 nolo uirum thalamo: per me nata propago est;
 nolo sepulchra pati: sed me submergere terrae.

Loza

Neću stupati u brak, mada se vjenčati želim;
 Neću u krevetu muža, sama rađam potomstvo;
 Neću u grob leći, već se pod zemlju povući.

(7) Hamus

Exiguum corpus flexi mucronis adunci
 fallaces escas medio circumfero uentre;
 blandior ut noceam, morti praemitto saginas.

Udica

Sitno tijelo bodeža svijene kuke,
 himben mamac nosim posred trbuha;
 privlačim da bih štetila, pred smrt zalogaj stavljam.

(8) Acicula

Longa sed exilis, tenui producta metallo,
 mollia duco leui comitantia uincula ferro;
 et faciem laesis sed nexum reddo solutis.

Igla

Duga ali tanka, izvučena od vitog metala,
 lakim željezom vodim pratnju okova mekih;
 lice vraćam ranama, spoj rastavljenima.

6 Vitis: Berg. 53 3 sed VD: scio Berg.

7 Hamus: Berg. 54 1 corpus flexi Per.: munus flexu Berg. 2 uentre Per.: fluctu Berg. 3 saginas Per.: saginam Berg.

8 Acicula Per.: Acus Berg. 55 3 sed nexum Per.: et nexum Berg.

(9) Caliga

Maior eram longe quondam dum uita manebat;
at nunc exanimis lacerata ligata reuulsa
dedita sum terrae, tumulo sed condita non sum.

Čizma

Veća sam znatno bila dok sam živa bila,
no sada, mrtva, razrezana, svezana, izvrnuta,
zemlji se dajem, ali ne spavam u grobu.

(10) Clauus

In caput ingredior, qui de pede pendeo solo;
uertice tango solum, capitis uestigia signo;
sed comites multi casum patiuntur eundem.

Klinac

Na glavu gazim viseći sa samog stopala;
tjemenom dotičem tlo, ostavljam tragove glave;
no mnogi mi drugovi istu sudbinu trpe.

(11) Capilli

Findere me nulli possunt, praecidere multi;
sed sum uersicolor, canus quandoque futurus;
malo manere niger: minus ultima fata uerebor.

Vlasi

Nitko me cijepati ne može, rezati mogu me mnogi;
ali mi se boja mijenja, da jednom budem sva bijela;
radije bih ostala crna; manje ću strepiti od konca.

9 Caliga: Berg. 56

10 Clauus: Clauus caligaris Berg. 57 1 qui Per.: quia Berg. 3 comites multi VD: multi comites Berg.

11 Capilli: Capillus Berg. 58 2 canus Per.: albus Berg.

(12) Pila

Non sum cincta comis ullis nec crinibus ornor
intus enim mihi sunt crines quos non uidet ullus;
meque manus mittunt manibusque remittor in auras.

Lopta

Nemam vlasi na glavi, ne krasi me nikakva kosa,
vlasi su meni iznutra, i nitko ih ne vidi;
mene bacaju ruke i u zrak me vraćaju ruke.

(13) Serra

Dentibus innumeris toto sum corpore plena;
frondicomam sobolem morsu depascor acuto;
mando tamen frustra, quae respuo praemia dentis.

Pila

Zubiju bezbrojnih prepuno moje je tijelo;
lisnatim rodnom se hranim grizući oštro;
ipak, uzalud žvačem, ispljunem sve nagrade zuba.

(14) Anchora

Mucro mihi geminus ferro coniungitur uno;
cum uento luctor, cum gurgite pugna profundo;
scrutor aquas medias, ipsas quoque mordeo terras.

Sidro

Dvostruk mi bodež jednim je željezom spojen;
rvem se s vjetrom, bijem s dubokim virom;
vodu promatram pustu grizući zemlju samu.

12 Pila: Berg. 59 1 ullis nec crinibus ornor Per.: et non sum compta capillis Berg. 2 mihi sunt crines Per.: crines mihi sunt Berg.

13 Serra: Berg. 60 1 toto sum VD: toto sum e Per; sum toto Berg. 3 quae respuo Per. edd.: quia respuo Berg.

14 Anchora: Berg. 61 2 pugna VD: pugno Berg.

(15) Pons

Stat domus in lymphis, stat in alto gurgite sylua,
permanet et mediis immobile robur in undis;
terra tamen mittit quod terrae munera praestat.

Most

Stoji kuća u vodi, stoji šuma u dubokom viru
postojana ostaje usred valova nepomična čvrstina;
zemlja pak šalje što daje zemlji za poklon.

(16) Spongia

Ipsa grauis non sum, sed aquae mihi pondus inhaeret;
uiscera tota tument patulis diffusa cauernis;
intus lymphæ, sed non se sponte refundit.

Spužva

Sama nisam teška, ali u meni je težina vode;
utroba cijela se nadula razlivena širokim komorama;
tu je tekućina, ali neće se izliti sama.

(17) Tridens

Tres mihi sunt dentes quos unus continet ordo;
unus praeterea dens est et parte sub ima;
meque tenet numen, uectus timet, aequora curant.

Trozubac

Imam tri zuba u jednom sadržanih redu;
jedan zub i na donjem postoji kraju;
drži me božanstvo, plaše me se vozila, pučina me štuje.

15 Pons: Berg. 62 1 domus Per.: nemus Berg. 2 Permanet et mediis immobile robur in undis Per.: et manet in mediis undis immobile robur Berg.

16 Spongia: Berg. 63 3 lymphæ: lymphæ latet Berg; refundit Per. et al.: profundit Berg.

17 Tridens: Berg. 64 1 quos unus Per. et al.: unus quos Berg. 2 et parte sub ima VD: e parte sub ima Per. et solus in imo Berg. 3 uectus Per.: uentus Berg.

(18) Sagitta

Saepta graui ferro, leuibus circumdata pennis,
 aera per medium uolucris contendo meatu,
 missaque descendens nullo mittente reuertor.

Strijela

Teškim okovana željezom, lakim obrubljena perjem,
 posred uzduha stremim u krilatom gibanju,
 odaslana silazim vraćajući se bez pošiljatelja.

(19) Flagellum

De pecudis dorso pecudes ego terreo cunctas,
 obsequium reddens memorata lege doloris;
 nec uolo contemni, sed contra uolo nocere.

Bič

Od leđa stoke plašim svu stoku,
 poslušnost vraćam zakonom pamćenja boli;
 ne želim da me se prezre, naprotiv — škoditi želim.

(20) Laterna

Cornibus apta cauis, tereti perlucida uitro,
 lumen habens intus diuini syderis instar,
 noctibus in mediis faciem non perdo dierum.

Svjetiljka

Složena od šupljih rogova, prozirna od nježnoga stakla,
 s nutarnjim svjetlom poput božanske zvijezde,
 usred noćne tmine ja ne gubim danje lice.

18 Sagitta: Berg. 65 3 descendens Per. et al.: discedens Berg.

19 Flagellum: Berg. 66 3 uolo codex c (London, Brit. Libr., Cotton Vesp. B XXIII): nolo Berg.

20 Laterna: Lanterna Berg. 67 1 uitro Per. et al.: gyro Berg.

(21) Vitreum

Perspicior cunctis nec luminis arceo uisus,
transmittens oculos intra mea uerba meantes;
nec me transit hyems, sed sol tamen emicat in me.

Staklo

Svi me vide, a ne zaustavljam silu očinjeg vida,
propuštajući oči da prođu kroz moje riječi;
kroz mene ne ide zima, no sunce u meni sjaji.

(22) Speculum

Nulla mihi certa est, nulla est peregrina figura;
fulgor inest intus radiata luce coruscans,
qui nihil ostendit, nisi si quid uiderit ante.

Ogledalo

Lik mi nije stalan nijedan, stran mi nijedan nije;
sjaj je u meni, bliješti zrakom svjetla,
ništa pokazati neće, ako nije vidio prije.

(23) Clepsydra

Lex bona dicendi, lex sum quoque dura tacendi,
ius auidae linguae, finis sine fine loquendi,
ipsa fluens, dum uerba fluant, aut lingua quiescat.

Klepsidra

Zakon sam govora valjan i surov sam zakon šutnje,
pravorijek nezasiťnu jeziku, beskrajnog prićanja konac,
sama tećem, dok rijeći ne isteknu, dok se jezik ne smiri.

21 Vitreum Per.: Specular Berg. 68 1 cunctis Per.: penitus Berg. 2 uerba VD: membra Berg.
Staklo 2 kroz moje rijeći: "kroz udove moje" prema ćitanju kritićkog izdanja.
22 Speculum: Berg. 69 2 radiata luce coruscans Per.: radianti luce coruscus Berg.
23 Clepsydra: Berg. 70 3 fluant, aut Per.: fluunt ut Berg.

(24) Puteus

Mersa procul terris in cespite lymphæ profundo
 non nisi profusis possum procedere uenis,
 et trahor ad superos alieno ducta labore.

Zdenac

Daleko u zemlji potopljena, tekućina u dubokom humku,
 izići mogu samo ako se otvore žile,
 vučena na svjetlo dana pomoću napora tuđeg.

(25) ἄδουλον

Truncum terra tegit, latitant in cespite lymphæ;
 alueus est modicus qui ripas non habet ullas;
 in ligno uehitur modico quæ ligna uehebat.

Nejasno

Truplo pokriva zemlja, u humku tečnost se skriva;
 korito malo je, ali mu obala nema;
 malenim drvetom pronosi se ono što drva je vuklo.

(26) Follis

Non ego continuo morior, dum spiritus exit;
 nam redit adsidue, quamuis et saepe recedat:
 et mihi nunc animæ magna est, nunc nulla facultas.

Mijeh

Neću umrijeti odmah čim izađe duša;
 odmah se vraća, ma kako uzmicala često;
 čas je u meni života obilje, čas nimalo nema.

24 Puteus: Berg. 71 2 profusis. . . uenis Per.: perfusis. . . rimis Berg.

25 ἄδουλον: Tubus Berg. 72 1 cespite codd. edd.: stipite Berg 3 modico codd. quæ Per.: medio quod Berg.

26 Follis: Berg. 73 2 recedat Per. et al.: recedit Berg. 3 animæ magna est Per.: magna est animæ Berg.

(27) Lapis

Deucalion ego sum crudelior hospes ab unda,
affinis terrae sed longe durior illa;
littera decedat: uolucris quoque nomen habebo.

Kamen

Ja sam Deukalion, suroviji gost iz valova,
zemlji blizak no od nje daleko tvrdi;
slovo neka se makne — imat ću ime letećeg stvora.

(28) Chalybs

Euasi flammas, ignis tormenta profugi;
ipsa medella meo pugnat contraria fato:
frigesco de lymphis; calidis incendor ab undis.

Čelik

Izbjegoh plamen, umakoh mukama ognja;
samo je ljekarstvo protivno mojoj sudbini:
hladi me voda, pali tekućina topla.

(29) Silex

Virtus magna mihi duro mollitur ab igne,
cessantique foco uirtus tamen intus adhaeret;
semper inest in me, sed raro cernitur ignis.

Kremen

Velika se vrlina mene tvrdoga plamenom mekša,
neka nestane ognja, no unutra se drži vrlina;
uvijek je u meni vatra, ali se rijetko vidi.

27 Lapis: Berg. 74 1 crudelior hospes Per.: crudeli sospes Berg. 3 quoque codd. edd.: tum Berg.

Kamen 3 slovo neka se makne: neprevodiva igra riječi lapis "kamen" i apis "pčela".

28 Chalybs: Calx Berg. 75 3 frigesco Per. Pith.: ardeo de Berg; calidis Per. Pith.: gelidis Berg.

29 Silex: Berg. 76a 2 uirtus tamen intus Per.: intus mihi uirtus Berg.

(30) Rotae

Quattuor aequali currunt ex parte sorores
 sic quasi certantes, quum sit labor omnibus unus;
 et prope sunt una neque se contingere possunt.

Kotači

Četiri sestre trče jednakom mjerom;
 Kao da se nadmeću mada sve jednako rade;
 skoro su skupa, a ni da se taknu.

(31) Scopa

In siluis genita et laqueo conexa tenaci,
 iuncta solo plano, manibus conpressa duabus
 quoque sequens ducor simul me quoque cuncta sequuntur.

Metla

U šumi rođena, vezana sponama čvrstim,
 združena s ravnim tlom, stisnuta rukama dvjema,
 kad vode me, svuda slijedim, a i sve mene slijedi.

(32) Tintinnabulum

Aere rigens curuo patulo componor in orbe;
 mobilis est intus linguae crepitantis imago;
 non resonat positus, motus quoque saepe resultat.

Zvonce

Bakar me ukruti svijen, u širok me složiše krug;
 unutra gibak je lik blebetavog jezika;
 položen ne odjekuje, pokrenut često se čuje.

30 Rotae: Berg. 77 1 aequali... ex parte Per.: aequales... ex arte Berg. 3 prope sunt una neque Per.: properant pariter nec Berg.

31 Scopa: Berg. 79 In siluis genita et Per. Pith.: Mundi magna parens Berg. 3 quoque sequens ducor simul et Per.: ducor ubique sequens et Berg.

32 Tintinnabulum: Berg. 80 1 patulo... in orbe Per.: patulum... in orbem Berg. 3 resonat... resultat Per. et al.: resono... resulto Berg.

(33) Lagena

Mater erat Tellus, genitor fuit ipse Prometheus;
auricolaeque regunt redimitae uentre cauato;
dum cecidi infoelix, mater mea me diuisit.

Vrč

Majka mi bijaše Zemlja, roditelj sam Prometej;
uške upravljaju mnome ukrašene trbuhom šupljim;
kad nesretna padoh, razdijeli me vlastita majka.

(34) Conditus potus

Tres olim fuimus qui nomine iungimur uno;
ex tribus est unus, tres commiscetur in uno;
quisque bonus per se: melior qui continet omnes.

Začinjeno piće

Nekoć nas bijaše troje što jednim smo spojeni imenom;
iz trojeg je jedan, troje u jednom se miješa;
svatko je po sebi dobar; bolji je tko sve sadržava.

33 Lagena: Berg. 81 **2** auricolaeque: auriculaeque Berg. **3** cecidi infoelix Per. Pith. edd.: cecidi subito Berg; diuisit Per.: laniauit Berg.

Vrč **1** Prometej: kod *Juvenala* i *Marcijala* "Prometej" (koji je u nekim verzijama mita od gline stvorio čovječanstvo) metonimijski označava lončara.

34 Conditus potus: Berg. 82 Conditus potus Per.: Conditum Berg. **2** tres commiscetur Per. et al.: et tres miscetur Berg.

Začinjeno piće **1** troje: vino s medom i paprom.

(35) Vinum conuersum in acetum

Sublatum nihil est, nihil est extrinsecus auctum;
quod fueram, non sum; coepi, quod non erat, esse
nec tamen inuenio, quicquid prius ipse reliqui.

Vino koje se pretvorilo u ocat

Ništa oduzeto nije, dodato ništa izvana;
nisam što bijah, počeh biti što ne bješe,
ipak ne mogu naći ono što ranije pustih.

(36) Malum

Est mihi nomen ouis, contentio magna dearum,
fraus iuuenis functi, multarum cura sororum,
excidium Troiae, quae bella cruenta peregi.

Jabuka

Imam ime ovce, prijepor sam božica silan,
obmana gotovog (!) mladića, briga sestara mnogih,
propast Troje, što krvavu izazvah vojnu.

35 Vinum conuersum in acetum: ~ in acetum conuersum Berg. **83** **2** fueram... sum... Per. Pith.: fuerat... est... Berg; coepi: coepit Per. Pith. Baehr. Berg. **3** inuenio Per.: inueni Berg.

36 Malum: Berg. **84** **1** Est mihi nomen ouis Per. Pith.: Nomen ouis Graece Berg. **2** functi codd. Per. Pith.: pulchri Berg. **3** excidium Troiae quae bella cruenta peregi Per. Pith.: Hoc uolo ne breuiter mihi syllaba prima legatur Berg.

Jabuka **1** Imam ime ovce: igra riječi između latinskog malum i grčkog μάλον **2** gotovog: mjesto iskvareno u rukopisnoj predaji; kritičko izdanje predlaže pulchri, "lijepog"

(37) Perna

Nobile ducō genus magni de gente Catonis;
 una mihi soror est, plures licet esse putentur;
 de fumo facies mihi, de mare gustus inhaesit.

Šunka

Plemenit mi potječe rod od plemena Katona velikog;
 jednu imam sestru, makar mislili da ih je više;
 lice mi daje dim, iz mora mi dolazi okus.

(38) Malleus

Non ego de toto mihi corpore uindico uires,
 at capitis pugna nulli certare recuso:
 grande mihi caput est, totum quoque pondus in ipso.

Čekić

Rekao ne bih da mi sila iz čitavog dolazi tijela,
 ali u borbi glavom ni od koga uzmaknuti neću;
 Glava je moja golema, u njoj mi je sva težina.

(39) ἄδύλον

Contero cuncta simul uirtutis robore magno;
 una mihi ceruix, capitum sed forma duorum;
 pro pedibus caput est: nam cetera corpora non sunt.

Nejasno

Gnječim sve u isti mah čvrstinom silne vrline;
 šiju imam jednu, no glava dviju oblik;
 umjesto nogu je glava, jer ostalih tijela nema.

37 Perna: Berg. 85 **3** mihi, de mare gustus inhaesit Per. Pith.: sapientia de mare nata est Berg.
 Šunka **2** od plemena Katona velikog: *neprevodiva igra riječi, budući da se Katon punim imenom*
 znao Marcus Porcius Cato, *te je genitiv* Marci Porci Catonis; *porci je i genitiv imenice* porcus "svinja".
38 Malleus: Berg. 86 **2** at Per.: sed Berg. **3** in ipso Per.: in illo Berg.
39 ἄδύλον Per.: Pistillus Berg. **3** corpora non sunt Per. Pith.: corporis absunt Berg.

(40) Strigilis quantum ex uestigiis litterarum colligi potest

Rupea curua capax, alienis humida guttis,
luminibus falsis auri simulata metallo,
dedita sudori, modico succumbo labori.

Strigil, koliko se može razaznati iz tragova slova

Ruzinav, svijen, širok, vlažan od kapljica tuđih,
svjetlima lažnim oponašam kovinu zlatnu,
odan znoju, podliježem malenom trudu.

(41) Balneum

Per totas aedes innoxius introit ignis;
est color in medio magnus quem nemo ueretur;
non est nuda domus, sed nudus conuenit hospes.

Kupalište

Čitavu zgradu prožima neškodljiv oganj;
silna je boja po srijedi, no nje se nitko ne boji;
kuća gola nije, no gosti se skupljaju goli.

(42) Tessera

Dedita sum noto semper non certa futuro;
iactor in ancipites uaria uertigine casus
nunc ego maesta malis, nunc rebus laeta secundis.

Kocka

Odana sam znanju budućnosti, nikad sigurna;
bacana u neizvjesnost slučaja, o obratu ovisno,
sad sam tužna zbog nesreće, sad vesela zbog sreće.

40 Strigilis... : Strigilis aenea Berg. 88 1 Rupea Per. Pith.: Rubida Berg. 2 simulata metallo
Per.: mentita colorem Berg.

41 Balneum: Berg. 89 2 color VD: calor Berg.

Kupalište 2 boja: "toplina" prema tekstu kritičkog izdanja

42 Tessera: Berg. 90 1 noto, semper VD: semper uoto Berg; futuro Per. codd. edd.: futuri
Berg. 3 Nunc... nunc Per.: Non... non Berg.

(43) Pecunia

Terra fui primum, latebris abscondita diris;
nunc aliud regnum flammae nomenque dederunt,
nec iam terra uocor, licet ex me terra paretur.

Novac

Zemlja isprva bijah, u crnome skrivena mraku;
sad mi je vatra drugo kraljevstvo dala i ime,
više se zemljom ne zovem, mada pribavljam zemlju.

(44) Mulier quae geminos parit

Plus ego sustinui quam corpus sufficit unum;
tres animas habui, quas omnes intus habebam:
discessere duae, sed tertia bella peregit.

Žena koja rađa blizance

Više iznesoh no što jedno mogaše tijelo;
tri sam imala duše, što sve ih unutra imah;
odoše dvije, a treća je borbu izborila.

43 Pecunia: Berg. 91 1 primum Per. Pith.: primo Berg; diris Per. codd. edd.: terrae Berg. 2 regnum Per.: pretium Berg.

44 Mulier quae geminos parit: Berg. 92. parit Per. Pith.: pariebat Berg. 1 sufficit VD: debuit Berg. 3 bella peregit Per.: paene secuta est Berg.

(45) Miles

Bellipotens olim, saeuis metuendus in armis,
sexque pedes habui, quod numquam nemo negaret;
nunc mihi uix duo sunt; inopem me copia reddit.

Vojnik

Nekoć ratoboran, užas sred strašnih kopalja,
šest sam imao stopa, što nikad mi porekli ne bi;
sad su mi jedva dvije; bolnim me obilje čini.

(46) Luscus alios uendens

Cerne, licet, propius quod uix tibi credere fas est:
unus inest oculus, capitis sed milia multa;
qui quod habet uendit, quod non habet unde parabit?

Ćoravac koji prodaje češnjak

Pogledaj slobodno izbliza što jedva vjerovati možeš:
oko je jedno, a mnoge tisuće glava;
tko prodaje ono što ima, gdje nabavlja ono što nema?

45 Miles: Berg. 93 Miles Per.: Miles podagricus Berg. 2 sexque Per. Pith. et al.: quinque Berg; negaret Per.: negavit Berg. 3 reddit *codd.*: *aliter* reddit Per; fecit Berg.

Vojnik 3 bolnim me obilje čini: *kako znamo iz naslova u kritičkom izdanju, Miles podagricus, vojnik boluje od gihta (uloga, uričnog artritisa), bolesti nekoć povezivane s visokim životnim standardom, i zato zvane "bolest kraljeva" i "kralj bolesti".*

46 Luscus alios uendens: ~ alium ~ Berg. 94 1 Cerne, licet, propius Per.: Cernere iam fas est Berg. 2 capitis Per.: capitum Berg.

(47) Funambulus

Inter lucificum caelum terrasque iacentes
 aera per medium docta meat arte uiator;
 semita sed breuis est, pedibus nec sufficit ipsis.

Hodač po užetu

Među svjetlonosnim nebom i zemljom što leži
 posred uzduha kroči vrhunskim umijećem putnik;
 no staza je kratka, nedostatna za same stope.

(48) Vmbra

Insidias nullas uereor de fraude latenti;
 nam deus attribuit nobis haec munera formae,
 ut nemo moneat, nisi qui prius ipse mouetur.

Sjena

Zasjede ne bojim se, nikakve skrivene varke;
 bog mi je dao dar oblika takav da
 nitko me pokrenuti neće, tko se prije sam ne pokrene.

(49) Echo

Virgo modesta sacri legem bene seruo pudoris;
 ore procax non sum, nec sum temeraria lingua;
 ultro nolo loqui, sed do responsa loquenti.

Jeka

Djevica čedna, čvrsto se držim zakona svetoga stida;
 nisam velikih usta, niti sam jezika brza;
 prva ne govorim, već odvracam kad govori netko.

47 Funambulus: Berg. 95 1 lucificum Per.: lucifluum Berg.

48 Vmbra: Berg. 97 3 ut nemo moneat: ut nemo moueat Per. quod me nemo mouet Berg.

49 Echo: Berg. 98 1 sacri Per. Pith.: nimis Berg. 2 lingua Per. Pith edd.: linguae Berg.

(50) Somnus

Sponte mea ueniens uarias ostendo figuras;
 fingo metus uanos nullo discrimine veri;
 sed me nemo uidet, nisi qui sua numina claudit.

San

Svojom dolazeći voljom pokazujem likove razne;
 strahove lažne izazivam, o istini ne brinem ništa;
 nitko ne vidi mene tko svoje ne sklopi bogove.

(51) Monumentum

Nomen habens hominum post ultima fata remansi;
 nomen inane manet, sed dulcis uita profugit;
 uita tamen superest morti post tempora uitae.

Spomenik

Ime ljudi noseći, nakon zadnjeg sam ostao časa;
 prazno preostaje ime, sladak je nestao život;
 život smrti preživljava ipak po koncu života.

(52) Scala

Nos sumus ad caelum quae scandimus alta petentes,
 concordia fabricata quas unus continet ordo,
 et simul haerentes per nos mittentur ad auras.

Ljestve

Mi smo te što se penju do neba, stremeći uvis,
 složnom nas meštrijom jedan red sadržava,
 tko nas se drži bit će po nama u zrak otposlan.

50 Somnus: Berg. 99 3 numina VD: lumina Berg.

San 3 bogove: "oči" prema čitanju iz kritičkog izdanja.

51 Monumentum: Berg. 100 1 hominum VD: hominis Berg; remansi Per. et al.: relinquo Berg.

52 Scala: Scalae Berg. 78 3 et VD, codd.: ut Berg; mittentur Per.: comitentur Berg.

(53) Fluminei pisces

Est domus in terris clara quae uoce resultat;
 ipsa domus resonat, tacitus set non sonat hospes;
 ambo tamen currunt hospes simul et domus una.

Riječne ribe

Ima na zemlji kuća što jasnim odjekuje glasom;
 kuća odjekuje, no šutljiv stanar ne pušta glasa;
 ipak oboje trče — zajedno kuća i stanar.

(54) Chochlea

Porto domum mecum semper migrare parata,
 mutatoque solo non sum miserabilis exul,
 nam mihi consilium de caelo nascitur ipso.

Puž

Nosim sa sobom kuću, uvijek na seobu spreman,
 zemlju promijenivši nisam prognanik bijedan,
 savjet dolazi meni odozgo, s neba samog.

(55) Rana

Rauca sonans ego sum media uocalis in unda,
 sed uox laude sonat, quasi se quoque laudet et ipsa;
 cumque canam semper, nullus mea carmina laudat.

Žaba

Promuklog zvuka ja sam, glasna usred vode,
 ali glas odjekuje hvalom, reći ćeš — sam sebe hvali;
 mada pjevam bez prestanka, pjesmu mi ne hvali nitko.

53 Fluminei pisces Per.: Flumen et piscis Berg. 12

54 Chochlea: Coclea Berg. 18 3 nam Pith.: sed Berg; consilium Per. et al.: concilium Berg.

55 Rana: Berg. 19 1 Rauca sonans Per.: Raucisonans Berg. 2 se quoque laudet codd. et edd.: quae laudetur Berg.

(56) Talpa

Caeca mihi facies acris obscura tenebris;
nox est ipsa dies nec sol mihi cernitur ullus;
malo tegi terra: sic me quoque nemo uidebit.

Krtica

Slijepo lice je moje, sakriveno ljutom tminom;
noć mi je dan, i ne mogu nikako vidjeti sunca;
radije nek zemlja me krije; tako ni mene nitko vidjeti neće.

(57) Formica

Prouida sum uitae, duro non pigra labori,
ipsa ferens humeris brumae quae incommoda uincat
nec gero magna simul, sed congero multa uicissim.

Mrav

Živim promišljeno, od napornog posla ne bježim,
sam na ramenima nosim lijek za nevolje zimske;
veliko ne nosim odjednom, pomalo donesem mnogo.

(58) Musca

Improba sum, fateor; quid enim gula turpe ueretur?
Frigora uitabam, quae nunc aestate reuertor;
sed cito commoueor falso conterrita uento.

Muha

Priznajem: grozna sam — od kakve sramote proždrljivost preže?
Od hladnoće sam bježala, sada se, u ljeto, vraćam;
ali i brzo odlazim, lažnim uplašena vjetrom.

56 Talpa: Berg. 21 1 acris VD: atris Berg. 2 ipsa Per. et al.: ipse Berg.

57 Formica: Berg. 22 1 labori Per. et al.: labore Berg. 2 humeris brumae quae incommoda uincat: ~ uincant Per, umeris securae praemia brumae Berg.

58 Musca: Berg. 23 3 commoueor Per.: submoueor Berg.